

**Gatavojoties eksāmenam Latvijas un pasaules vēsturē.
Latvijas vēsture.
Jaunākie laiki 1920 - 1945**

Latvijas valsts demokrātiskās iekārtas periods 1920. – 1934..

Noslēdzoties Brīvības cīņām, Latvijas teritorijā sāka darboties demokrātiskas valsts pārvalde:

- 1920. gadā tiek ievēlēta Latvijas satversmes sapulce,
- Satversmes Sapulcē strādā 150 deputāti,
- Tiek izstrādāts valsts pamatlikums (konstitūcija) – Satversme,
- Latvija ir parlamentāra republika,
- 1922. gadā notiek pirmās Saeimas vēlēšanas (100 deputāti),
- tiek izstrādāta un realizēta agrārā reforma,
- 1922. gadā tiek ieviesta nacionālā valūta – Lats.

Parlamentārisma periods – valsts pārvalde:

- 1922. – 1934. gads ir parlamentāras valsts iekārtas laiks,
- Latvijas republikas pilsoņi saskaņā ar Satversmi ievēl Saeimu vispārējās, tiešās un proporcionālās vēlēšanās,
- Laika posmā no 1922. – 1934. gadam tiek ievēlēta 1. – 4. Saeima,
- Saeima ievēl Latvijas valsts prezidentu: Jānis Čakste – 1922. – 1927., Gustavs Zemgals – 1927. – 1930., Alberts Kviesis – 1930. – 1933.,
- Saeima apstiprina valdību – Ministru kabinetu. Laika posmā no 1918. – 1934. nomainījās 18. valdības,
- Valstī ir daudzpartiju sistēma, Parlamentārisma periodā darbojas daudzas nelielas partijas, starp kurām lielākās ir – Zemnieku Savienība un Sociāldemokrātu partija,
- Daudzās partijas nespēja vienoties kopējām interesēm, kas noveda pie biežām valdības nomaiņām. Saeimas un partiju autoritāte vēlēšanu acīs krītas,
- Valstī darbojas dažādas jaunatnes organizācijas: skauti un gaidas, mazpulki.

Latvijas valsts neatkarības periods (1918 – 1940)

Politiskās sistēmas attīstība.

Galvenie posmi. Pēc politiskās sistēmas attīstības Latvijas Republikas vēsturi pēc neatkarības nostiprināšanas (1918 – 1920) iedala **parlamentārās demokrātijas** (1920 – 1934) un **autoritārā režīma periodā** (1934 – 1940). Parlamentārās demokrātijas posmā savukārt var iedalīt **Satversmes Sapulces** posmā (1920 – 1922) un **Četrus Saeimu** laikā (1922 – 1934).

Satversmes Sapulci ievēlēja pēc Latvijas teritorijas atbrīvošanas 1920. gada aprīlī. Sapulce izstrādāja un 1922. gada 15. februārī pieņēma galveno konstitucionālo likumu – **Satversmi**. Satversme noteica demokrātiskās Latvijas Republikas valsts iekārtas pamatus

Politiskās partijas parlamentārās republikas laikā bija ļoti būtiska politiskās sistēmas daļa, jo tikai caur to sarakstiem jebkurš politiķis varēja iekļūt parlamentā. Bez tam proporcionālās vēlēšanu sistēmas uzdevums bija izveidot labi strukturētu parlamentu ar skaidri norobežotām partiju funkcijām.

Latvijas galvenās politiskās partijas var iedalīt pilsoniskajās, kreisajās un nacionālo minoritāšu partijās.

Latviešu zemnieku savienība.

Nozīmīgākā pilsoniskā partija bija 1917. gadā dibinātā Latviešu zemnieku savienība. Jau dibināšanas kongresē tā prasīja muižu konfiskāciju un zemes sadalīšanu bezzemniekiem, iestājās par sociālajām garantijām strādniekiem.

1918. gadā LZS aktīvi piedalījās Latvijas Tautas padomes darbā.

LZS piedalījies 16 valdībās (no 18), devusi valstij 4 Ministru prezidentus, to vidū K. Ulmani un Z.A. Meierovicu. LZS tādējādi bija faktiski ietekmīgākā pirmās republikas partija, kas visciešāk saistīta ar valsts sasniegumiem – neatkarības izcīnīšanu, agrāro reformu, saimniecisko politiku.

„Demokrātiskais centrs” un citas partijas.

Nozīmīga pilsoniskā partija bija „Demokrātiskais centrs” (dibināta 1922. gadā), kuras biedri bijuši Valsts prezidenti J. Čakste un G. Zemgals. Tā bija pilsētnieku un inteliģences partija. Latvijā pastāvēja arī citas spēcīgas pilsoniskās partijas, piemēram, Kristīgo zemnieku un katoļu partija Latgalē, Jaunsaimnieku un sīkgraudnieku partija u.c.

Labējais spārns Latvijas Saeimā bija pārstāvēts vāji, bet fašistisko grupu tajās nebija vispār.

Saeimās bija pārstāvēti arī vācu, krievu, ebreju un poļu nacionālo minoritāšu pārstāvji. Arī tie reizēm piedalījās valdības koalīciju veidošanā. Minoritāšu grupējumi visumā bija lojāli Latvijas valstij.

Gan Satversmes sapulcē, gan visās četrās Saeimās skaitliski lielākā frakcija bija kreisajai sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai (LSDSP), kura izveidojās 1918. gadā, maziniekiem galīgi norobežojoties no lieliniecišķās Latvijas Sociāldemokrātijas (LSD). Neraugoties uz to, tā nelabrāt veidoja valdības, jo nespēja atrast kopīgu platformu ar politiskajām partijām. Sociāldemokrātiem bija lieli nopelni radikālas agrārās reformas īstenošanā.

LSDSP sociālā bāze bija pilsētu iedzīvotāji. Taču parlamentārās demokrātijas laikā tās un citu kreiso spēku iegūto balsu skaits pakāpeniski saruka. Jau Satversmes Sapulces laikā no LSDSP atšķēlās sociāldemokrātu maznieku partija. Tā aktīvi iesaistījās valdībās.

Valsts pārvalde.

Demokrātija Latvijā pastāvēja arī vietējās pārvaldes līmenī. Pilsētās, apriņķos un pagastos (gan ne visa perioda laikā) pastāvēja vēlētas pašvaldības.

Parlamentārās demokrātijas posmā saeima ievēlēja **Valsts prezidentu (J. Čakste – amatā 1922 – 27, G. Zemgals – amatā 1927 – 30, A. Kviesis – amatā 1930 – 1936 (Pēc K. Ulmaņa apvērsuma no 1934. – 1936. gadam Kviesis bija autoritāras valsts prezidents))**. Valsts prezidentam nebija nozīmīgu pilnvaru, taču viņa autoritāte bija svarīgs faktors.

Saeimas vairākuma partijas formēja valdības – ministru kabinetus.



Jāņa Čakstes piemineklis Meža kapos. (foto Roberts Ķipurs)

Valdības krīzes.

Parasti valdību bija grūti sastādīt un saglabāt, tās bieži mainījās, un dažreiz bija nepieciešams diezgan ilgs periods starp vienas valdības krišanu un otras izveidošanu. Šo nestabilitāti izraisīja valdības politiskā sadrumstalotība. Tā kā nevienai no partijām nebija pārliecinoša vairākuma, valdībām nācās balstīties uz daudzām partijām. Kopš neatkarības izveidošanas sastādīti 18 Ministru kabineti. Šāds stāvoklis mudināja kritizēt demokrātijas neefektivitāti un prasīt stingrākas varas nodibināšanu. Tomēr apgalvojumi par partiju ķildu un deputātu savtīgo interešu negatīvo ietekmi uz Latvijas valsts attīstību bieži vien bija pārspīlēti.

15. maija apvērsums.

1934. gada 15. maijā LZS Ministru prezidents K. Ulmanis ar saviem līdzgaitniekiem izdarīja antikonstitucionālu valsts apvērsumu. Tika arestēti vairāki sociāldemokrāti, to vidū Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš. Abus Saeimas priekšsēdētāja biedrus pakļāva mājas arestam, lai tie nevarētu sasaukt Saeimas sēdi.

Valsts prezidents, LZS pārstāvis A. Kviesis pavērsimam neizrādīja nekādu pretestību. Lai gan sākumā sazvērnieki solīja jaunu Satversmi un vēlēšanas, šie solījumi nepiepildījās.

Valsts ieviesa karastāvokli, Saeimu atlaida, politisko partiju (arī LZS) darbību pārtrauca, slēdzot virkni preses izdevumu un likvidēja lielu skaitu biedrību un apvienību.

Sabiedrības reakcija.

Latvijas sabiedrība neuztvēra demokrātijas likvidāciju, kā īpašu traģēdiju. Iespējams, ka šādu reakciju veicināja ne tikai tautas vienaldzība pret demokrātiju un pēckrīzes ekonomiskais stāvoklis, bet arī K. Ulmaņa solījumi pieņemt jaunu Satversmi un pēcapvērsuma valdības plašā politiskā bāze (LZS biedri tajā bija mazākumā). Bez tam jāatzīmē, ka apvērsumu visnotaļ atbalstīja armija, aizsargi un policija.

Valsts prezidents A. Kviesis, faktiski būdams bez tiesībām, palika savā amatā līdz 1936. Gada aprīlim (trīs gadi kopš 4. Saeima ievēlēja viņu amatā), kad valdības galvu K. Ulmani ar valdības lēmumu pasludināja par Valsts prezidentu. K. Ulmanis tagad bija Valsts un Ministru prezidents.

Likumdošanas funkcijas „autoritārajā vadonības valstī”, kā tagad saucās Latvijas politiskais režīms, piederēja Ministru kabinetam. Valdība savas tiesības arī aktīvi izmantoja, pieņemot lielu skaitu likumu. Ministrus iecēla un atcēla K. Ulmanis.

Valsts pārvalde. Svarīga autoritārās valsts struktūras sastāvdaļa bija tā sauktās kameras. Katra no tām pārvaldīja kādu valsts dzīves nozari. Izveidojās Tirdzniecības

un rūpniecības, Lauksaimniecības, Darba, Rakstu un mākslas un Profesiju kamera. Tās aizstāja masveidā likvidējamās lauksaimnieku, kultūras darbinieku biedrības un apvienības, arodbiedrības, valsts politikas garā vadot attiecīgās nozares.

Autoritārisms.

Pēc apvērsuma Latvijā Kārlis Ulmanis koncentrēja savās rokās milzīgu varu; būdams likumdošanas un izpildu varas galva, valsts vadītājs un bruņoto spēku virspavēlnieks, viņš izlēma visus svarīgākos iekšējās un ārpolitikas jautājumus.

Latvijā pastāvēja K. Ulmaņa autoritārais režīms. Tolaik šādi režīmi pastāvēja lielā daļā Eiropas valstu.



K.Ulmanis Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja kolekcija.

Autoritārais režīms 1934. – 1940.

Valsts apvērsuma cēloņi:

- Parlamentārās iekārtas krīze – nestabilās valdības,
- Kārļa Ulmaņa personība – vara, vēlēšanu cīņa, sabiedrības atbalsts,
- Autoritāro un totalitāro režīmu izveidošanās kaimiņvalstīs,
- Demokrātijas krīze bijušo impēriju teritorijās Austrumeiropā.

Apvērsums:

- 1934. gada 15. maijā – valsts apvērsums. Notikumi norisinās naktī no 15. uz 16. maiju,
- K. Ulmaņa apvērsumu atbalsta aizsargi, policija un armija,
- Tiek apcietināti Saeimas deputāti, Saeima tiek atlaista,
- Valstī tiek izsludināts karastāvoklis,
- Aizliegta politisko partiju darbība,
- Ierobežota vārda un preses brīvība,
- Daļa politisko pretinieku uz laiku nonāca apcietinājumā,
- Visa politiskā un izpildvara ir Ministru kabineta rokās, kuru vada K. Ulmanis,
- 1936. gadā valsts prezidenta funkcijas pārņem K. Ulmanis,
- autoritārais režīms pastāv līdz 1940. gadam – padomju okupācijai.

Apvērsuma sekas:

- K. Ulmaņa varas nostiprināšanās,
- Politisko partiju un opozīcijas likvidēšana,

- Nedarbojas Satversme,
- Likumus pieņem Ministru kabinets K. Ulmaņa vadībā,
- Pastāv diktatūra, kas raksturīga autoritārajiem režīmiem, tomēr ir pietiekoši mērens režīms,
- Tautsaimniecības vadītāji tiek iecelti nevis ievēlēti,
- Personības kulta, K. Ulmaņa slavināšana,
- Saimniecības uzplaukums, eksporta pieaugums.

Ārpolitika.

Latvijas neatkarības priekšnoteikumi.

Baltijas tautu neatkarība tika izcīnīta ar ieročiem rokās, pārvarot gan iekšējās nesaskaņas, gan cīnoties ar Krievijas un Vācijas armijām. Turklāt Baltijas valstu neatkarības izveidošanās iekļāvās procesā, kuru sauc par Eiropas demokrātisko revolūciju. Tās ietvaros neatkarību ieguva un demokrātisku valsts iekārtu uz veco impēriju drupām izveidoja vesela virkne jaunu valstu, to vidū Polija, Somija, Čehoslovākija. No otras puses, jāpiekrīt izplatītajam viedoklim, ka Baltijas valstu neatkarība pēc Pirmā pasaules kara ir arī labvēlīgas apstākļu sakritības rezultāts. Vienlaikus saruka un novājinājās divas lielas impērijas – Krievijas un Vācijas. To pēcteces gan vēlējās, bet nespēja novērst neatkarīgu Baltijas valstu rašanos. Šis apstāklis, kā arī demokrātisko Rietumu valstu atbalsts tiesām bija labvēlīgs visu Baltijas valstu, tajā skaitā arī Latvijas, neatkarībai.

Latvija, Lietuva un Igaunija gan ekonomiski, gan iekšpolitiski bija efektīvas un labi pārvaldītas valstis. To neatkarības zaudējums lielā mērā izskaidrojams ar nepārvaramu ārēju draudu rašanos, kuri bija objektīvi stiprāki par Baltijas tautu aizsardzības iespējām.



Brīvības piemineklis atklāts 1935. Gadā (Foto R. Ķipurs 2013)

Ārpolitika.

Galvenais Latvijas ārpolitikas uzdevums tātad bija nodrošināt valsts neatkarības saglabāšanu. Parlamentārās demokrātijas laikā Latvija ārpolitikā orientējās uz Tautu savienību (ANO pirmskara priekštece) un aktīvi tā darbojās. Tautu savienības statūti paredzēja kopīgus pretsoļus agresijai pret kādu no savienības dalībvalstīm.

Latvija stipri palāvās uz Rietumeiropas stabilo demokrātiju – Lielbritānijas un Francijas atbalstu neatkarības apdraudējuma gadījumā. Taču to reālās iespējas un vēlme palīdzēt gadu gaitā zuda.

Citi iespējami drošības veicināšanas ceļi bija reģionālas savienības un līgumi, kā arī līgumi ar atsevišķām valstīm. Dabiska un vēlama šķita Latvijas savienība ar tās tuvākajiem kaimiņiem – pirmkārt, Lietuvu un Igauniju, otrkārt, Poliju un Somiju.

Šādas savienības izveidošana bij jau pirmā ārlietu ministra Z. A. Meierovica ārpolitikas ideja.

Par Baltijas savienību.

No 1923. gada pastāvēja Latvijas un Igaunijas militārās savienības līgums, kopš 1934. gada 12. septembra eksistēja **Baltijas Antante** – Latvijas, Lietuvas un Igaunijas līgums par politisku un diplomātisku sadarbību. Šādu līgumu noslēdza vēl, un tas nepārauga militārā savienībā, jo Latvija un Igaunija nevēlējās militāri saistīties ar Lietuvu, kas bija naidīgās attiecībās ar Poliju.

Jau 1932. gadā bija noslēgts Latvijas un PSRS neuzbrukšanas līgums, kuru 1934. gadā pagarināja līdz 1945. gada 31. decembrim. Neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju Latvija noslēdza tikai 1939. gadā, kad tas vairs nebija vajadzīgs. Latvija pēc iespējas centās ieturēt vienādu distanci gan no PSRS, gan Vācijas.

Vai bija iespējams novērst aneksiju?

1939. gada 23. Augustā PSRS un Vācija vienojās par Austrumeiropas sadalīšanu ietekmes sfērās. Latviju un Igauniju, vēlāk arī Lietuvu, iekļāva PSRS ietekmes sfērā. Sākumā tās piespieda uzņemt padomju garnizonus, vēlāk to neatkarību likvidēja pavisam. Jautājums par to, vai Latvijas diplomātija varēja šādu attīstību novēst, izraisa asus strīdus. Latvija kļuva par divu agresoru – PSRS un Vācijas – upuri. Uzskats, ka Latvijai vajadzēja agrāk – jau 1939. gada pavasarī – pieņemt PSRS, Anglijas un Francijas drošības garantijas, šķiet nepārliciecināms tāpēc, ka tas radītu jaunas problēmas: naidu ar Vāciju un nokļūšanu PSRS atkarībā, kuru Anglija un Francija nespētu novērst.

1934. – 1940. gadā Latvijas ārpolitiku vadīja Kārļa Ulmaņa labs draugs un uzticības persona **Vilhelms Munters** (1898 – 1967).

Latvijas diplomātija bija profesionāla un piesardzīga, risinot kārtējos uzdevumus. Latvijas pārstāvji darbojās starptautiskajās organizācijās. 1936. – 1939. gadā Latvija bija ievēlēta Tautu savienības padomē, kur to pārstāvēja V. Munters.

Lielu autoritāti Eiropā bija iemantojuši arī citi Latvijas profesionālie diplomāti. Bet visizcilākais no viņiem neapšaubāmi bija pirmais ārlietu ministrs Z. A. Meierovics.

Starptautiskās attiecības.

Ārpolitika:

Cīņa par Latvijas valsts starptautisku atzīšanu:

- Latvijas valsts neatkarību de facto pirmā atzina Lielbritānija 1918. gadā,
- Latvijas valsts de iure atzīšana,
- Daļa pasaules lielvalstis nogaidīja Krievijas pilsoņu kara rezultātus un tikai tad atzina Baltijas valstu neatkarību,
- 1920. gada augustā Padomju Krievija atzina Latvijas valsts neatkarību,
- 1921. gada 26. janvārī Parīzē, Sabiedroto valstu Augstākā Padome, atzina Latvijas republiku de iure.

Iesaistīšanās starptautiskās organizācijās:

- 1921. gadā Latvijas diplomāti dodas uz Ženēvu ar lūgumu uzņemt Latvijas republiku Tautu Savienībā,
- 1921. gada 22. septembrī Latviju uzņem Tautu Savienībā,
- no 1936. gada līdz 1939. gadam Latvijas Republika ir Tautu Savienības Padomes locekle.

Baltijas valstu sadarbība:

- starpkaru periodā ir mēģinājumi noslēgt kopēju miera līgumu starp Poliju, Lietuvu, Latviju un Igauniju. Tomēr tas nav iespējam Polijas un Lietuvas militāro un teritoriālo konfliktu dēļ,
- 1923. gadā līgums ar Igauniju par militāru sadarbību,
- 1934. gadā tiek izveidota Baltijas Antante,
- kara priekšvakarā un 1939. – 1940. gadā Latvijas politiķi, K. Ulmanis cerēja saglabāt valsts neitralitāti.

Latvijas armija.

Par svarīgu Latvijas armijas drošības garantu uzskatīja arī Latvijas bruņotos spēkus – Latvijas armiju, floti un aizsargus. Latvijas valdības, it īpaši autoritārisma posmā, ieguldīja lielus līdzekļus bruņoto spēku attīstībai. 1940. gadā armijas skaitliskais sastāvs sasniedza 30 tūkstošus vīru. Armija bija bruņota ar ne sevišķi moderniem ieročiem, taču tās kaujas gars bija augsts. *Valsts politiskā vadība pieņem lēmumu neizrādīt pretestību Sarkanarmijai, jo pretošanās šķita bezcerīga un varēja radīt ļoti traģiskas sekas.*

Saimnieciskie sasniegumi.

Pēckara situācijas raksturojums. Latvija pēc Pirmā pasaules kara bija izpostīta zeme. Liela daļā rūpniecības jaudu bija evakuētas uz Krieviju kara laikā un tā arī neatgriezās Latvijā. Ļoti daudzas lauku saimniecības bija izpostītas, gājuši zudumā sugu un darba lopi, kā arī lauksaimniecības tehnika. Latvijas ostu aktivitāte salīdzinājumā ar pirmskara posmu radikāli kritās. Valstī valdīja inflācija un apgrozījās dažādu varu ieviestā nauda. Tomēr pats galvenais kara zaudējums bija mūža ražīgākajā vecumā bojā gājušie cilvēki. Šādos apstākļos Latvijai tomēr izdevās attīstīt savu saimniecību un gūt būtiskus sasniegumus.

Kā svarīgu ekonomisku sasniegumu pētnieki gandrīz vienbalsīgi min stabilas naudas vienības – **lata** (1 latā bija 100 santīmi) ieviešanu **1922. gadā**. Lats nomainīja agrāk ieviesto Latvijas rubli (attiecībā 1:50) brīdī, kad Latvijas rubļa inflācija bija apturēta. Neraugoties uz lata devalvāciju 1936. gadā (nacionālās valūtas devalvāciju parasti veic ar mērķi atvieglot ārējo tirdzniecību), tā iekšējā stabilitāte saglabājās līdz pat valsts bojāejai. Trīsdesmitajos gados apgrozībā esošos latus nodrošināja valsts zelta un ārzemju valūtas krājumi.

Lauksaimniecība.

Izcils Latvijas tautas panākums bija tās lauksaimniecības sasniegumi, kam pamatus lika 1922. gada sākumā uzsāktā **agrārā reforma**. Tās gaitā valsts un muižniecības zemi par nelielu samaksu sadalīja gandrīz 145 tūkstošiem bezzemnieku un sīkzemnieku, īpaši atbalstot cilvēkus, kam bija nopelni brīvības cīņās. Muižniekiem un citiem lielīpašniekiem atstāja 50 ha zemes, jaunsaimniecībām iedalīja līdz 22 ha zemes.

Tādējādi Latvijas Republikas laikā zemnieku saimniecību skaits divkārtšojās, sasniedzot 276 tūkstošus saimniecību. Neskatoties uz kredītu resursu un tehnikas trūkumu, Latvijā uzcēla desmitiem tūkstošu jaunu māju, palielinājās lopu ganāmpulki, sējumu platības, kā arī to ražība un efektivitāte.

Bez tam agrārā reforma atjaunoja vēsturisko taisnīgumu, atdodot tautai nolaupīto muižniecības zemi, dodot triecienu muižniecības ekonomiskajai varai (pirmā pasaules kara laikā tā bija pierādījusi savu nelojalitāti, lolojot Latvijas kolonizācijas idejas). Agrārā reforma laukos izlīdzināja arī sociālo spriedzi, samazinot bezzemnieku skaitu un liekot pamatus turīgu zemnieku slāņa attīstībai.

Eksports un bilance.

Agrārās reformas rezultātā Latvijas lauksaimniecība pilnībā nodrošināja valsti ar pārtiku un radīja eksporta iespējas. Latvijas galvenie ārējās tirdzniecības partneri bija Lielbritānija un Vācija, kurām pārdeva lauksaimniecības preces un kokmateriālus, bet iepirka mašīnas, metālus, rūpniecības preces.

Valsts un it īpaši K. Ulmaņa politika bija vērsta uz eksportam svarīgās piena un gaļas lopkopības attīstību. Bekona un sviesta, arī linu un kokmateriālu eksports veidoja Latvijas eksporta pamatu. Ārējo maksājumu bilance bija pozitīva, ienākumi pārsnieda izdevumus, savukārt *eksports palielināja Latvijas zelta un ārvalstu valūtas krājums.*

Rūpniecībā lielāku nozīmi ieguva pārtikas un tekstilrūpniecība, kokmateriālu pārstrāde. Rūpniecība modernizējās, tajā ieplūda ārzemju kapitāls, izveidojās daudz sīku un vidēju uzņēmumu. Ar zviedru tehnisko un finansiālo līdzdalību uzbūvēja **Ķeguma spēkstaciju**, kura atrisināja tā laika enerģētikas problēmu.

Jāatzīmē, ka celtniecība vispār šajā laikā piedzīvoja uzplaukumu. Lielākais Latvijas uzņēmums bija **VEF**, kas ražoja radioaparātus un pat lidmašīnas, pirmā pasaulē izgatavoja miniatūro fotoaparātu „Minox”.

Sociālā aprūpe.

Latvijā pastāvēja arī visai attīstīta sociālās nodrošināšanas sistēma. Veselības aizsardzību nodrošināja slimokasu tīkls, kurā katram strādājošajam vajadzēja obligāti apdrošināties.

Slimokases uzturēja no valsts darba devēju un strādājošo maksājumiem. Slimokases izmaksāja slimības pabalstus 30 līdz 90 % apmērā no algas, apmaksāja lielu daļu zāļu vērtības, kā arī uzturēja bezmaksas poliklīniku un slimnīcu tīklu.

Valsts izmaksāja pensijas budžeta iestāžu un valsts uzņēmumu strādniekiem. Arī privātiestāžu darbiniekiem bija pensijas saņemšanas iespējas. 1938. gadā K. Ulmaņa valdība pieņēma vispārēju pensijas likumu. Pastāvēja 12 nedēļas ilgs apmaksāts grūtniecības atvaļinājums.

Latvijas valsts saimnieciskā attīstība:

1. Agrārā reforma:

- Muižniekiem tiek atņemta zeme,
- Zemi sadala bezzemniekiem, brīvības cīņu dalībniekiem,
- Izveidojas daudzas jaunsaimniecības,
- Agrārās reformas politikai ir pluss (daudzi iegūst zemi), un mīnusi (jaunsaimniecības nebūt nav ekonomiski izdevīgākais risinājums – lielo, ražojošo saimniecību likvidācija),
- Izveidojas 54 000 jaunsaimniecību,
- Lauksaimniecība starpkaru periodā ir valsts ekonomikas pamatnozare,
- Lauksaimniecībā nodarbināti 66% strādājošo,
- Lauksaimniecības attīstībā Latvija ir viena no pirmajām Eiropā,
- 30 gadu beigās lauksaimniecībā tiek nodarbināti viesstrādnieki no Polijas un Lietuvas,
- eksportē – bekonu, linu, sviestu, kokmateriālus.

2. Rūpniecība:

- Pirmā pasaules kara laikā lielāko daļu rūpniecības iekārtu evakuēja uz Krieviju,
- 15% strādājošo nodarbināti šajā nozarē,
- attīstīta – kokapstrāde – mēbeles, metālapstrāde, tekstilrūpniecība, pārtikas rūpniecība u.c.,

3. Importē:

- 50% rūpniecības preces,
- 40% izejvielas,
- 10% pārtikas preces,

Izglītība un kultūra.

Izglītība: bezmaksas divpakāpju pamatizglītība, maksas vidējā izglītība, kura nav obligāta. Augstākā izglītība maksas, nav obligāta. Studentu skaita ziņā pirmā vieta Eiropā.

1934. gadā tiek pieņemts likums par izglītību (pamatizglītība dzimtajā valodā, vidējā un augstākā izglītība tikai latviešu valodā, bērniem no jauktajām ģimenēm obligāta arī pamatizglītība latviešu valodā, mācību programmās liela loma latviešu valodai un folklorai).

Ievērojamākās personas kultūrā un zinātnē:

1. zinātne – K. Barons (Latviju dainu izlase), J. Endzelīns un K. Mīlenbahs (Latviešu valodas vārdnīca), P. Šmits (Tautas pasakas un teikas), Ā. Švābe (Konversācijas vārdnīca).
2. literatūra – A. Upīts, J. Rainis, E. Birznieks-Upīts, V. Lācis, A. Brigadere, E. Virza, J. Janševskis.
3. māksla – V. Purvītis, K. Urbāns, K. Miesnieks, T. Zaļkalns, K. Zāle, K. Zemdega.
4. mūzika – A. Kalniņš, J. Vītols, J. Medīns.
5. sports – J. Dāliņš (soļotājs), A. Bērziņš (ātrslidošana), E. Karlsone (lodes grūšana)

Kultūras sasniegumi:

1919. – Nacionālā teātra dibināšana.

1920. – tiek nodibināts Dailes teātris.

1935. – atklāj Brīvības pieminekli.

1924. – 1936. – Tiek veidots Brāļu kapu ansamblis.

1936. – izveido Rīgas pils Vēstures muzeju.

1937. – tiek nodibināta Tēvzemes balva.

1939. – pirmā pilnmetrāžas skaņu filma “Zvejnieka dēls”.

Tiek izveidots Kultūras fonds.

“Draudzīgais aicinājums”.

Latvija un otrais pasaules karš.

1939. gada līgumi un to sekas.

Molotova Rībentropa pakts.

1939. gada vasarā divi agresīvi režīmi – nacistiskā Vācija un komunistiskā Padomju Savienība – nolēma uz laiku aizmirst ideoloģisko bezdibeni, kas tos šķīra, lai sadarbotos cīņā pret Rietumu demokrātijām un sadalītu Austrumeiropu.

1939. gada 23. augustā Vācijas ārlietu ministrs Joahims fon Rībentrops negaidīti apmeklēja Maskavu un parakstīja tur ar PSRS neuzbrukšanas līgumu. Vācijai tas deva iespēju uzsākt karu ar Poliju un tās sabiedrotajiem Angliju un Franciju, izvairoties no PSRS pretsolīem. *Slepens papildu protokols* paredzēja „ietekmes sfēru” sadali starp Vāciju un PSRS zonā, kas atradās starp abām valstīm. *PSRS „ietekmes sfērā” nokļuva daļa Polijas un Rumānijas, Somija, Latvija un Igaunija*, bet 28. septembrī – pēc Rībentropa atkārtotas vizītes Maskavā – arī Lietuva.

Baltijas valstu ārlietu vadītāji nebija droši informēti par abu agresoru plāniem, un faktiski Baltijas rīcības iespējas nebija lielas.

28. septembrī Igaunija, **5. oktobrī Latvijas** un 10. oktobrī Lietuvas pārstāvji Maskavā bija spiesti parakstīt „palīdzības” līgumus par padomju karaspēka bāzu izvietojumu savā teritorijā. PSRS solīja neskart šo valstu neatkarību. Baltijas valstis nopietni neapsvēra kopīgus pretestības plānus PSRS prasībai izvietot Sarkanās armijas bāzes apstākļos, kad palīdzība no citu valstu puses nebija iespējama.

Neatkarība apdraudēta.

1939. gada 5. oktobrī parakstītajā līgumā Latvijas delegācija piekrita izvietot savā teritorijā 25 000 sarkanarmiešus. Jau oktobra beigās pirmās Sarkanarmijas daļas parādījās Latvijā.

Vēlāk kara flotes bāzes izvietojās Liepājā un Ventspilī, krasta artilērijas bāzes Kurzemes piekrastē, lidlauki un sauszemes karaspēka vienības Kurzemē.

Padomju somu karš.

PSRS „ietekmes sfērā” iekļautā Somija, atšķirībā no citiem agresijas upuriem, nepakļāvās padomju prasībām un 1939./1940. gada ziemā piedzīvoja Sarkanās armijas uzbrukumu. Izrādījās, ka pēc 1937. gada tīrīšanām Sarkanajā armijā tās kaujasspējas nebija visai augstas, un somi spēja ilgstoši un efektīvi pretoties. Padomju – somu kara rezultātā Somija saglabāja savu neatkarību, zaudējot daļu teritorijas. PSRS par agresiju pret Somiju izslēdza no Tautu savienības.

Latvijas situācija.

1940. gada maijā Latvijas sūtnim Londonā K. Zariņam nosūtīja ārkārtējas pilnvaras, paredzētas gadījumam, ja pārtrūktu sakari ar pārstāvniecībām Rietumos. Pilnvaras uzdeva K. Zariņam „aizstāvēt Latvijas intereses”, dodot viņam tiesības vadīt citu sūtņu darbu, iecelt un atcelt tos.

Balstoties uz šo dokumentu, K. Zariņš Latvijas okupācijas laikā uzskatīja sevi par latviešu tautas augstāko pārstāvi pasaulē. Šo pilnvaru izsūtīšana nozīmēja, ka stāvoklis kļūst kritisks, valsts varēja zaudēt neatkarību jebkurā brīdī.

1940. gada maijā padomju prese un oficiālās personas sāka izvirzīt Baltijai apvainojumus it kā pret PSRS vērstā darbībā.

1940. gada ultimāts.

1940. gada jūnija vidū, laikā, kad Eiropā Vācijas armija tuvojās Parīzei, triju Baltijas valstu sūtņiem Maskavā iesniedza **notas** (faktiski ultimātus) ar standarta apvainojumu un prasību virkni. Latvijas sūtnis F. Kociņš šādu notu saņēma 16. jūnijā. Baltijas valstīm šajās notās pārmeta 1939. gada līguma sabotāžu un slepenas, pret PSRS vērstas militāras alianses veidošanu. PSRS prasība bija nelokāma: tā vēlējās padomju armijas papildkontingenta ieviešanu Baltijas valstīs un veco valdību nomaiņu ar tādām, kuras „godprātīgi” pildītu 1939. gada līgumus.

Šādas prasības un to melīgie attaisnojumi jāvērtē kā noziedzīga iejaukšanās neatkarīgu valstu iekšējās lietās, kas nepārprotami vērsta uz to neatkarības likvidēšanu.

Latvijas teritorija 1939. – 1941. gads.

Latvijas okupācija.

PSRS un Vācijas totalitārie režīmi, demokrātisko režīmu krīze, bruņošanās un agresīvo režīmu tieksme paplašināt savu valstu teritorijas noveda pie II pasaules kara. 1939. gada 23. gada Rībentropa – Molotova pakts faktiski bija vienošanās starp agresorvalstīm par austrumeiropas sadali, likvidējot tur pastāvošās neatkarīgās valstis. Baltijas valstu cerības uz neitralitāti un izvairīšanos no militārajiem konfliktiem sabruka. 1939. – 1940. gada Ziemas karā Somija aizstāvēja savas valsts neatkarību cīņā pret PSRS. Baltijas valstis pakļāvās PSRS politiskajam un militārajam

spiedienam.

**Ar Vācijas uzbrukumu Polijai sākas Otrais pasaules karš.
Vācija un PSRS īsā laikā okupē un sadala Polijas teritoriju.
PSRS 1939. gadā sāk politisku spiedienu uz Latviju, Lietuvu un
Igauniju ar mērķi ievest karaspēku (izvietot armijas bāzes)
Baltijas valstu drošības nolūkos.**

Latvija, Lietuva un Igaunija atšķirībā no Somijas nesāk bruņotu pretošanos PSRS. K. Ulmaņa valdība ļauj izvietot armijas kontingentu lielākajās pilsētās.

1940. gada 17. jūnijā Padomju armija okupē Latvijas teritoriju,
ievedot valstī papildus militāro kontingentu. Tas tiek veikts arī Lietuvā un Igaunijā.

Okupācijas režīms:

- Latvijas valsts teritorijā tiek ieviesta Padomju armija,
- Tiek izveidota PSRS padevīga valdība, kuru vada Augusts Kirhenšteins un Vilis Lācis,
- Latvijas nu jau PSR tiek iekļauta PSRS sastāvā,
- Tiek ieviesti PSRS likumi,
- Īpašuma un zemes nacionalizācija,
- Naudas reforma,
- Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem – cieš ap 34 000,
- Sākas pretošanās kustība okupācijas režīmam – mežabrāļi.

1939. – 1941. okupācijas notikumi

gads	notikums
1939.	• 23. augusts Rībentropa – Molotova pakts. Latvijas valsts PSRS ietekmes sfērā, • 2. septembris K. Ulmanis izsludina deklarāciju par Latvijas valsts neitralitāti, • 5. oktobris Latvijas valstij tiek uzspiests tā saucamais bāzu līgums, saskaņā ar kuru Latvijas teritorijā tiek izvietotas PSRS armijas karabāzes (25 000 karavīru). Ārlietu ministrs V. Munters līgumu paraksta, • 30. oktobris parakstīts Latvijas un Vācijas līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju, saskaņā ar kuru vairāk nekā 50000 vācbaltiešu atsakās no Latvijas pilsonības un dodas uz Vāciju – repatriācija.
1940.	• 14. jūnijs provokācijas uz Latvijas un PSRS robežas, • 16. jūnijs PSRS valdības ultimātīvā nota Latvijas valstij un tās valdībai (nomainīt valdību, ielaist papildu PSRS karaspēka daļas). Ministru kabinets atkāpjas. K. Ulmanis turpina pildīt savus pienākumus līdz 20. jūlijam, • 17. jūnijs Latvijas teritorijas okupācija – PSRS armijas ienākšana, • 20. jūnijs tiek izveidots jauns ministru kabinets – Tautas valdība. Valsts vadītājs Augusts Kirhenšteins, • 14. – 15. jūlijs notiek nelikumīgas Saeimas vēlēšanas, • 21. jūlijs Tautas saeima pasludina padomju varu Latvijā, • 5. augusts PSRS Augstākā padome pieņem oficiālu lēmumu par

	Latvijas uzņemšanu – iekļaušanu PSRS brālīgo republiku saimē, • 25. augustā Tautas saeima pieņem LPSR Konstitūciju un pasludina sevi par LPSR Augstāko padomi.
1941.	• 14. jūnijs pirmā iedzīvotāju masveida deportācija no Latvijas (deportē aptuveni 15000 iedzīvotāju tajā skaitā sievietes un bērnus), • 22. jūlijs PSRS – Vācijas kara sākums, • jūlijā karadarbība Latvijas teritorijā.

Latvijas neatkarības iznīcināšana un PSRS okupācijas pirmais periods.

Pretošanās. 1940. gada 17. jūnijs.

Latvijas valdība ārkārtējā sēdē 16. jūnijā nolēma pieņemt Maskavas prasības un ielaist karaspēku Latvijā. Lietuva jau bija padēvusies bez kaujas, Rietumi nespēja un nevēlējās palīdzēt. Vācija pati bija atdevusi Baltiju PSRS. tādējādi Latvijai kara uzsākšana ar Sarkanarmiju likās bezcerīga un veltus upurus nesoša.

Valdība zināja arī par *Sarkanarmijas uzbrukumu robežapsardzības punktam*

Masļeniķos. Tā rezultātā gāja bojā cilvēki.

1940. gada 17. jūnija rītausmā Sarkanās armijas daļas vairāk nekā 100 tūkstoš vīru sastāvā pārgāja Latvijas robežu.

17. jūnija vakarā K. Ulmanis uzstājās ar radorunu, kurā centās nomierināt Latvijas iedzīvotājus. „Es palikšu savā vietā, jūs palieciet savās!” – runas noslēgumā sacīja prezidents. Šī vēlāk tik slavenā frāze tomēr nebija patiesa, jo vara Latvijā jau atradās PSRS pārstāvju rokās.

Latvijas sovjetizācijas procesu vadīja speciāli no Maskavas ieradies emisārs, 30. gadu politisko prāvu prokurors **Andrejs Višinskis**.

Okupācijas vara.

20. jūnijā pasludināja jaunas valdības izveidošanos. Tās priekšgalā Maskavas norīkoja veco profesoru **Augustu Kirhenšteinu** (1872 – 1963), kurš, pēc dabas nebūdamas ļauns cilvēks, paklausīgi pildīja Maskavas marionetes funkcijas. Par iekšlietu ministru kļuva rakstnieks **Vilis Lācis** (1904 – 1966).

„Valdība” izveidojās nevis no pagrīdniekiem – komunistiem, bet Maskavai labvēlīgi noskaņotiem sabiedriskiem darbiniekiem, jo dažiem simtiem Latvijas komunistu Maskavā neuzticējās.

Kārlis Ulmanis līdz 21. jūlijam palika Valsts prezidenta amatā, citu pēc cita parakstot lēmumus, kas iznīcināja viņa mūža darbu, piemēram, par militārās aizsargu organizācijas likvidēšanu.

Labi jāiegaumē, ka versijai par sociālistisku revolūciju Latvijā nav nekāda pamata un mūsdienās tā ir pilnībā atspēkota.

1940. gada 14. – 15. jūlijā tika inscinētas tā sauktās **Tautas saeimas vēlēšanas**.

Mēģinājumi izvirzīt kādu citu vēlēšanu sarakstu, alternatīvu Maskavas akceptētajam tā saucamam Darba tautas bloka sarakstam, tika apspiesti ar čekas – NKVD – palīdzību.

„Vēlēšanās”, kuras notika iebiedēšanas atmosfērā, Darba tautas bloks ieguva 97,6% balsu un 100 vietas tā sauktajā Tautas saimē.

Brīvvalsts krišana.

Jaunā „saeima” pieņēma lēmumu par Latvijas iestāšanos PSRS. Tādējādi tika pārkāpts Satversmes 1. pants (par Latvijas neatkarību), 2. pants (nodibinot Latvijā „padomju varu”, vara vairs nepiederēja tautai) un 77. pants, kas aizliedza bez tautas nobalsošanas grozīt Satversmes 1. un 2. pantu.

Līdzīgus lēmumus pieņēma arī Igaunijā un Lietuvas marionešu parlamenti.

5. augustā PSRS Augstākā Padome Latviju „uzņēma” PSRS.

„Tautas saeima”, ko pēc 5. augusta sauca par LPSR Augstāko Padomi, enerģiski veica savus pienākumus **sovjetizācijā**. Par valsts galvu – sākumā Valsts prezidenta vietas izpildītāju, vēlāk AP Prezidijs priekšsēdētāju – kļuva Augusts Kirhenšteins, par valdības galvu – LPSR Tautas Komisāru padomes priekšsēdētāju – Vilis Lācis. LKP vadītā **Jānis Kalnberziņš** (1893 – 1986).

Kā krusa bira lēmumi un likumi par zemes, namīpašumu, banku, tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju. Pēc lata pielīdzināšanas daudz mazvērtīgākajam padomju rublim īsā laikā radās preču deficīts, cenu pieaugums un katastrofiska vispārējās dzīves līmeņa krišanās. Realizēja jaunu „agrāro reformu”, ierobežojot zemnieka maksimālo zemes lielumu līdz 30 hektāriem un radot aptuveni 51 tūkstoti jaunu ekonomiski neefektīvu sīksaimniecību (aptuveni 10 ha platībā katru).

Ārvalstu diplomāti saņēma ultimatīvu prasību atstāt Baltiju.

Jāatzīmē, ka virkne ārvalstu nekad nav atzinušas Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā. Bez formāli juridiskām un ekonomiskām izmaiņām *PSRS represīvie orgāni Latvijā uzsāka arī teroru, kas strauji vērsās plašumā.*

Baigais gads.

Arestēja inteligentus, valsts ierēdņus, virsniekus. Tā sauktajām tiesām (patiesībā staļiniskajām „troikām”) nebija nekādas līdzības ar taisnīgu tiesu, nebija ne runas par tādām abstrakcijām kā apsūdzības un aizstāvības vienlīdzības princips vai nevainības prezumpcija.

Daudzus arestētos pakļāva nežēlīgai spīdzināšanai, cēnsoties panākt absurdas atzišanās izdomātos noziegumos.

Laiku no 1940. līdz 1941. gada jūnijam Latvijas tauta vēlāk nodēvēja par „Baigo gadu”.

„Baigā gada” visdrausmīgākā diena bija **1941. gada 14. jūnijs** (šobrīd komunistiskā terora upuru piemiņas diena), kad aptuveni 15 tūkstošus cilvēku, galvenokārt politisko un saimniecisko eliti, bez tiesas izsūtīja uz Sibīriju. Izsūtītos transportēja lopu vagonos, masveidā mira bērni un veci cilvēki. Galapunktā sievietes un bērni nonāca Sibīrijas kolhozos, kur cieta no bada, slimībām un vietējo iedzīvotāju naidīguma, bet darbaspējīgie vīrieši – **GULGA** (galvenās noietņu pārvaldes) katorgas darbu nomētnēs, kur ļoti daudzi gāja bojā.

Vācu okupācija.

1941. gada 22. jūnijā vācu karaspēks uzbruka PSRS. Jau jūlija sākumā vācieši bija okupējuši Latvijas teritoriju. Latvijas iedzīvotāji pēc padomju varas zvērbām 1940. – 41. gadā vāciešus uzņēma kā atbrīvotājus. Tomēr padomju okupāciju nomainīja vācu okupācija.

Fakti:

- 1941. gada 8. jūlijs – Latvijas teritoriju okupējusi vācu armija.
- Okupācijas vara izformē paš aizsardzības vienības, Latvijas republikas simboliku – kuru nomaina vācu simbolika, tiek nomainīti vietvārdi (ielu nosaukumi u.t.t.).
- Latvija tiek iekļauta administratīvajā apgabalā ar nosaukumu “Ostlande” (“Austrumzeme”):

Ostlande. Ostlandi pārvalda reihskomisārs Heinrihs Loze. Latvijas

ģenerālkomisariātu Oto Drekslers. Pārvaldei tiek ievesti aptuveni 25 000 vāciešu.

- Vietējo saimniecisko jautājumu risināšanai izveido latviešu pašpārvaldi, kas sastāv no ģenerāldirektoriem (**Oskars Dankers**). Tai ir ierobežota vara.
- Blakus civilai pārvaldei Latvijā ir arī vācu policija, SS un SD vienības.
- Tiek ieviesta jauna okupācijas varas nauda – ostmarkas pārtikas kartītes.
- Tiek izveidota **koncentrācijas nometne Salaspilī**, ieslodzījuma vietas Mežaparkā, Saldū un Jelgavā.
- Ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju tiek izvesti uz darba nometnēm Vācijā.
- Tiek izveidoti **geto** – teritorijas ebreju piespiedu izmitināšanai (Valmiera).
- Notiek **masveida ebreju iznīcināšana – holokausts** (tiek iznīcināti 90% Latvijas ebreji, Daugavpils, Rīga). Iznīcināšanai pakļauti arī čigāni un psihoneiroloģisko slimnīcu pacienti (Strenču slimnīca).
- Iedzīvotāju masveida iznīcināšana **Audriņos 1942. gadā un Zlēkās 1944. gadā**.
- **Latvijas teritorijas iedzīvotājus** okupācijas vara paredzēja daļa **iznīcināt, daļu pārvācot**.
- Padomju okupācijas laikā atņemtie īpašumi netika atdoti un zemniekiem tiek uzlikti papildus nodokļi.
- 1943. gadā vācu okupācijas varas iestādes sāka veidot latviešu karaspēka vienības – **Latviešu SS leģionu**.
- Vācu okupācijas vara Latvijas teritorijā saglabājas līdz kara beigām – **1945. gada 9. maijam Kurzemes katlā**.



Nacistu okupācija Latvijā.

Pēkšņais uzbrukums.

1941. gada 22. jūnijā agrā rītā Vācijas armija pārgāja PSRS jauno robežu. Pirmajā kara naktī bombardēja arī Liepāju. Vācijas armijas grupējums, kas devās Ļeņingradas virzienā, okupēja Latviju ļoti ātri. 26. jūnijā krita Daugavpils, 1. jūlijā Rīga, **8. jūlijā**

visa Latvija bija vācu rokās. Padomju varas piekritēji un aktīvisti bēga uz austrumiem.

Okupantu vardarbība.

Ar nacionālsociālistu ienākšanu *sākās ebreju iznīcināšana*. Tos apcietināja un nošāva vai nosūtīja uz koncentrācijas nometnēm. Arī vietējie kolaboracionisti (nodevēji, kas sadarbojās ar okupantiem) diemžēl iesaistījās ebreju nogalināšanas akcijās. Līdzīgs liktenis piemeklēja arī čigānus. Gan nacistu, gan komunistu propagandai bija izdevīgi pārspīlēt latviešu atbildību ebreju nogalināšanā. Nacisti vēlējās savas organizētas akcijas iztēlot par stihisku tautas dusmu izpausmi pret ebrejiem, komunisti, it īpaši padomju varas gados, centās nomelnot nepaklausīgās tautas.

Latvijā okupantu represijas vērsās arī pret citu tautību iedzīvotājiem. **Salaspilī atradās lielākā koncentrācijas nometne Latvijā.**

Administratīvā iekārta.

Okupanti nepieļāva ideju par autonomu Latviju un izveidoja šeit savu pārvaldes sistēmu. Vācija pēc uzvaras karā plānoja kolonizēt Latviju, daļu iedzīvotāju pārvācot, daļu izsūtīt „apgūt zemes” Krievijā. Pagaidām kara laikā Latviju kopā ar Lietuvu un Igauniju un daļu Baltkrievijas iekļāva administratīvajā vienībā „**Ostland**”, kuras centrs un vadītājs – reihskomisārs H. Loze – darbojās Rīgā. Latvija bija „Ostland” daļa, ko pārvaldīja ģenerālkomisārs O. Drekslers. 1942. gadā izveidojās t. s. „pašpārvalde”, kura sastāvēja no nozaru ģenerāldirektoriem. to veidoja latviešu sabiedriskie darbinieki un vadīja Latvijas armijas ģenerālis **O. Dankers**.

Ekonomiskais stāvoklis.

Okupantu ekonomiskā politika Latvijā bija vērsta uz maksimālu Latvijas izlaupīšanu. Padomju varas nacionalizētie uzņēmumi nonāca vācu firmu pārvaldē. Zemniekiem noteica augstas pārtikas nodevas, bet lielākā daļa pārtikas nepalika Latvijā, tādēļ vietējiem iedzīvotājiem tās trūka. Pārtikas kartītes garantēja tiesības saņemt pārtiku vispār, nevis saņemt iepriekš noteiktu tās daudzumu. Šīs devas bija pārāk mazas un ievērojami mazākas nekā vāciešiem izsniegtās.

Jau no okupācijas sākuma *Latvijas iedzīvotājus mobilizēja darbam Vācijā un t.s. palīgpolicijas dienestam*, bet kopš **1943. gada** latviešu vīriešus masveidā sāka iesaukt vācu militārajos spēkos. Tos galvenokārt *iesaistīja SS 15. un 19. divīzijā jeb latviešu leģionā*.

Latviešu leģionāri.

Latviešu leģions piederēja pie tā sauktās ieroču SS, un tām nebija nekāda sakara ar koncentrācijas nometņu apsardzi un civiliedzīvotāju apšaušanu. Leģionāri tikai cīnījās frontē. Kopumā vācu armijā bija mobilizēti ap 150 tūkstoši Latvijas vīru. Gandrīz 100 tūkstoši no viņiem ietilpa latviešu leģionā. Leģiona ģenerālinspektors bija **R.**

Bangerskis, taču faktiski abas leģiona divīzijas komandēja vācu ģenerāļi. Šodien leģionāri apgalvo, ka bijuši pārliecināti par to, ka, cīnoties pret Sarkanarmiju, cīnās par Latvijas neatkarību.

Politiskajās aprindās valdīja pārliecība, ka, PSRS un Vācijai vienai otru novājinot, radīsies situācija, kurā būs iespējams *atjaunot Latvijas neatkarību*. Šodien, nenoniecinošot leģionāru varonību, ir pilnīgi skaidrs, ka tās bija ilūzijas, un latviešu leģiona zaudējumi cīņā pret Sarkanarmiju uzskatāmi par veltu asinsizliešanu, par vācu okupācijas varas noziegumu pret latviešu tautu.

Latvieši Sarkanarmijā.

Īpaši smagi atzīt, ka latviešu leģionam bija jācīnās ar Sarkanās armijas latviešu strēlniekiem, piemēram, 1944. gada Ziemassvētku kaujās Kurzemē, Džūkstes apkaimē. Latviešu strēlnieku divīzijas Sarkanajā armijā sāka veidoties no Latvijas

bēgļiem un uz austrumiem aizgājušās Latvijas armijas paliekām. Sākumā izveidojās *201. Latviešu strēlnieku divīzija*. Nedaudz vēlāk par kaujas nopelniem to pārdēvēja par *43. Gvardes latviešu strēlnieku divīziju*, pēc tam tai pievienojās 308. Latviešu strēlnieku divīzija. Abas divīzijas veidoja *130. Latviešu strēlnieku korpusu*. Latviešu strēlnieki Sarkanās armijas pusē parādīja izcilas kaujas spējas, citu vidū piedaloties arī kritiskajās kaujās pie Maskavas 1941. gada beigās un 1942. gada sākumā.

Pretošanās kustība.

Nacionālsociālistu ekonomiskā un pret visu latvisko vērsta politika Latvijā izraisīja pretošanās kustību. Viens no tā strāvojumiem bija no PSRS puses labi organizētā un atbalstītā *sarkano partizānu* kustība. Tā izvērās gan mežiem bagātajā Kurzemē, gan Latgalē. No PSRS iesūtītie partizāni veica diversijas pret vācu militārajiem spēkiem Latvijas teritorijā, iznīcināja nelielas nacistu karaspēka vienības, informēja Sarkanās armijas izlūkdienestus. Partizāni veidoja vairākas teritoriālās brigādes, kuras sastāvēja no sīkākām grupām.

Cīņā ar partizāniem okupanti izrēķinājās ar civiliedzīvotājiem. Plašāk pazīstamie piemēri ir **Audriņu sādžas** nodedzināšana un civiliedzīvotāju iznīcināšana Latgalē, **Zlēku pagasta viensētu grupas** un to iedzīvotāju (ap 160 cilvēku) iznīcināšana Kurzemē.

Latvijas Centrālā Padome.

Arī Latvijas pilsoniskās aprindas nebija apmierinātas ar okupantu režīmu un uzskatīja par savu patriotisko pienākumu panākt Latvijas neatkarības atjaunošanu. 1943. gadā latviešu politiskie darbinieki izveidoja **Latvijas Centrālo Padomi (LCP)**, kura iestājās par neatkarīgas demokrātiskas valsts atjaunošanu. Par LCP priekšsēdētāju ievēlēja J. Čakstes dēlu profesoru **Konstantīnu Čaksti (1901 – 1945)**.

LCP, līdzīgi kā LPNP, bija dažādas specializētas komisijas: ārlietu, juridiskā, arī militārā u.c.. Tā izdeva nelegālus preses izdevumus – žurnālu „Brīvā Latvija”, skrejlapas utt..

LCP orientējās uz demokrātiskajām rietumu valstīm, centās nodibināt sakarus ar Zviedriju, ASV un Lielbritāniju. LCP iesniedza petīcijas okupācijas varai, ierosinot Latvijas neatkarības atjaunošanu. 1944. gadā līdzīga satura manifestu parakstīja 188 latviešu sabiedriskie darbinieki, viņu vidū bijušais Saeimas priekšsēdētājs (līdz ar to iespējamais Valsts prezidenta vietas izpildītājs) Pauls Kalniņš un viņa biedri.

Nacistu drošības policija – SD – 1944. gada aprīlī arestēja K. Čaksti un citus LCP vadītājus. K. Čakste nokļuva Štuthofas koncentrācijas nometnē un gāja bojā tās evakuācijas laikā, turvojoties Sarkanajai armijai.

Kurelieši.

1944. gada otrajā pusē, kad Sarkanā armija jau bija šķērsojusi Latvijas robežu, notika **Kureliešu** traģēdija. Ar vācu pavēlniecības ziņu Latvijas armijas ģenerālim **Jānim Kurelim** (1882 – 1954) atļāva uz aizsargu organizācijas bāzes veidot latviešu militārās vienības cīņai Sarkanās armijas aizmugurē, kad tā būs ieņēmusi Latviju. J. Kureļa vienības faktiski vadīja kapteinis **Kaspars Upelnieks**. Gan Kurelis, gan Upelnieks bija saistīti ar LCP militāro komisiju. Kureliešu vienības formējās Skrīveros, bet 1944. gada septembrī – decembrī atradās Ziemeļkurzemē. Tur pieauga pretvācu noskaņojums, parādījās sakari ar Zviedriju, daļās ieplūda leģiona dezertieri. Kurelieši bija noskaņoti cīnīties pret vācu vērmahtu, gan pret Sarkano armiju. Kureliešus uzmundrināja vācu melīgie un provokatīvie solījumi atzīt Latvijas valsts neatkarību.

1944. gada 14. novembrī SD un policijas šefs Latvijā Jekelns pavēlēja ielenkt kureliešu štābu, nošaut viņu virsniekus, bet kareivjus nosūtīt uz Vācijas koncentrācijas nometnēm. Viens no kureliešu bataljoniem – *Usmas bataljons* – izrādīja bruņotu



Otrā pasaules kara mantojums Kurzē. Zantes Kurzemes cietokšņa muzejs, (Foto R. Ķipurs 2011)

Ostlandes uzbūve.

Ostlande
Ģenerālapgabali – Igaunija, Latvija, Lietuva, Baltkrievija.
Apgabali
Apriņķi un pilsētas.
Pagasti.

Pārvalde.

Ādolfs Hitlers.	
Okupēto austrumu apgabalu ministrs.	
Ostlandes reihskomisārs.	
Ģenerālkomisārs.	
Apgabalu komisāri.	Pašpārvalde.
Apriņķa un pilsētas vecākie.	
Pagastu vecākie.	

Jēdzieni:

Autoritārais režīms – diktatūra, demokrātijas likvidēšana vai ierobežošana, valsts kontrole pār saimniecisko un sabiedrisko dzīvi.

Totalitārais režīms – diktatūra, pilnīga valsts kontrole pār saimniecisko, sabiedrisko un garīgo dzīvi.

Okupācija – citas valsts vai tās teritorijas daļas sagrābšana ar bruņotu spēku un savas pārvaldes ieviešana tajā.

Aneksija – kādas valsts vai tās teritorijas daļas nalikumīga pievienošana citai valstij.

Deportācija – iedzīvotāju piespiedu izsūtīšana.

Genocīds – kādas tautas vai cilvēku grupas iznīcināšana.

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība. Dibināta 1922. gadā. Beidz pastāvēt 1991.

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika.

Holokausts – ebreju masveidīga, plānveidīga iznīcināšana vācu okupētajās teritorijās.

Kurelieši – latvieši un latviešu karavīri, kas 1944. gadā sāka Kurzemē cīņu pret vāciešiem.

Latviešu karavīri vācu un padomju armijā.

Nacistiskā Vācija.

- 1941. gada vasarā vācu valdība izveido **latviešu policijas bataljonus** (palīgpolicijas vienības, vadītājs Voldemārs Veiss) kārtības uzturēšanai vācu karaspēka aizmugurē. Vēlāk tos izmanto arī kā papildspēkus vācu armijai frontē. Līdz 1943. gadam tiek izveidots **41 bataljons**.
- 1943. gadā, pēc vācu armijas sakāves austrumu frontē pie Staļingradas sāk formēt leģiona vienības. Tiek veikta piespiedu mobilizācija uz “brīvprātības” pamata.
- **1943. gada 10. februāris – Ā. Hitlera pavēle par Latviešu SS brīvprātīgo leģiona izveidi.**
- 1943. gada aprīlī izveido latviešu SS brīvprātīgo leģiona **15. divīziju**, 1944. gada martā **19. divīziju**.
- Līdzīgs formējums tiek izveidots arī **Igaunijā – 20. divīzija**.
- Izveido robežsardzes pulkus un aviācijas leģionu. (“gaisa izpalīgi”).
- 15. divīzija karu beidz Sabiedroto gūstā rietumu frontē, 19. divīzija Kurzemes katlā.
- Vācijas armijas sastāvā cīnās aptuveni 146000 – 148000, no kuriem **kaujās gāja bojā aptuveni 90000**.

Latvieši PSRS armijas rindās.

- 1941. augustā tiek izveidota **201. latviešu strēlnieku divīzija** (komandieris Jānis Veikins).
- Par nopelniem asiņainās kaujās 1943. gadā šai divīzijai tiek piešķirts **43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas** nosaukums.
- Tiek izveidoti latviešu zenītartilērijas un aviācijas pulki.
- 1944. gadā, pirms padomju armijas iebrukuma Latvijas teritorijā tiek izveidots **130. latviešu strēlnieku korpuss**, kurš sastāv no 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas un 308. latviešu strēlnieku divīzijas.
- Padomju armijas vienībās karo aptuveni 100000 latviešu karavīru, no kuriem **krīt aptuveni 36000**.

Latvieši abās karojošajās armijās tika nostādīti viens pret otru 1944. gada ziemassvētku kaujās Kurzemes katlā.

Latvija un latvieši otrajā pasaules karā.

Gads, mēnesis.	Notikumi.
1941. jūnijs	• 22. jūnijs vācu armija iebrūk PSRS. • Politieslodzīto deportēšana un izvešana uz spaidu darba nometnēm PSRS attālākajos apgabalos. (ap 6000 no Latvijas

	cietumiem). 26. jūnijs arestēto masu apšaušana centrālcietumā, Baltezerā, Ulbrokā, Rēzeknē.
jūlijs	1. jūlijā vācu armija Rīgā. 4. jūlijs Rīgā tiek nodedzināta sinagoga Gogoļa ielā un divas lielākas pilsētas sinagogas. 8. jūlijs vācieši okupējuši visu Latvijas teritoriju. 17. jūlijā Latvijas ģenerālapgabals, kopā ar Lietuvu, Igauniju un daļu Baltkrievijas tiek iekļauts Ostlandē, kas pakļauta okupēto Austrumu apgabalu reihsministrijai Berlīnē.
augusts	3. augustā PSRS Valsts aizsardzības komiteja pieņem lēmumu par 201. latviešu strēlnieku divīzijas izveidošanu. - Maskavas tuvumā sāk veidot 201. latviešu strēlnieku divīziju.
oktobris	sāk celt Salaspils koncentrācijas nometni. Darbus pabeidz 1943. gada vidū
novembris	30. novembrī un 8. decembrī – Rumbulas akcija, kuras laikā tiek nošauti ap 24000 Rīgas ebreji.
Decembris	Akcijās pret ebrejiem nogalināti jau 68000 ebreju.
1942. marts	okupēto Austrumu apgabalu reihsministrs A. Rozenbergs izdod direktīvu par Latviešu Zemes pašpārvaldes izveidi, kas it kā bija latviešu pārvalde zem vācu stingras kontroles. Piedalījās leģiona veidošanā.
1943. februāris	10. februārī Ā. Hitlera pavēle par Latviešu SS brīvprātīgo leģiona izveidi (vācu armijas Waffen SS sastāvā).
augusts	Nelegāli dibina Latvijas Centrālo Padomi.
1944. jūlijs	16. jūlijs Sarkanā armija ar kaujām šķērso Latvijas robežu pie Šķaunes. - Jūlija beigās kaujas par Jelgavu. 31. jūlijā pilsēta tiek atbrīvota no vācu armijas.
oktobris	13. oktobrī Sarkanā armija okupē – atbrīvo Rīgu. “Kurzemes cietokšņa” aizsardzības līnijas izveide.
novembris	Vācu SD vienības izrēķinās ar Kureliešu vienībām, daļa aiziet mežos un turpina cīņās arī pēc 1945. gada 8. maija.
1945. marts	17. martā sākās smagas kaujas Kurzemes frontē, kuras apstiprē 3. aprīlī.
1945. maijs	8. maijs Vācijas kapitulācija. Kurzemes cietokšņa aizstāvju kapitulācija. 9. maijs beidzās cīņas Kurzemes katlā.
Kurzemes katlā kapitulē – vācu karaspēka grupējums <i>Kurland</i> , kura sastāvā ir 32 vācu divīzijas (ap 200000 karavīru, starp kuriem ir ap 14000 latviešu. Galvenokārt no Waffen SS 19. divīzijas.	

Vēsturiskās personas

Konstantīns Čakste – jurists, Latvijas Universitātes profesors, Latvijas pirmā prezidenta Jāņa Čakstes dēls. 1943. gadā uzņēmās LCP vadību. Vācu Nacistu varas iestādes 1944. gadā arestēja K. Čaksti. Viņš mira Štuthofas koncentrācijas nometnes evakuācijas laikā 1945. gadā.

Rūdolfs Bangerskis(1878. – 1958.) – latviešu strēlnieku pulkvedis Pirmajā pasaules karā, baltgvardu armijas ģenerālleitnants (1920.g.), Latvijas armijas ģenerālis un kara ministrs (1924. – 1925. un 1926. – 1928.). 1943. gadā viņam tika piešķirta SS grupenfirera (ģenerāļa) dienesta pakāpe. Gāja bojā autokatastrofā.

Josifs Staļins – PSRS diktators.

Vjačeslavs Molotovs – PSRS ārlietu tautas komisārs (ārlietu ministrs).

Joahims fon Ribentrops – Vācijas ārlietu ministrs.

Andrejs Višinskis – PSRS speciālais pārstāvis, vadīja Latvijas okupāciju un aneksiju 1940. – 1941. gadā.

Augusts Kirhenšteins – mikrobioloģijas profesors, padomju varas izveidotās valdības vadītājs, vēlāk LPSR vadītājs.

Vilis Lācis – rakstnieks, iekšlietu ministrs padomju izveidotajā valdībā, LPSR valdības vadītājs.

Ādolfs Hitlers – Nacistiskās Vācijas diktators, reihskanclers, Fīrers.

Jānis Kurelis – viens no latviešu nacionālās pretestības kustības vadītājiem.

Imants Sudmalis un Otomārs Oškalns – latviešu sarkanie partizāni.